

UDHËZIME PËR AUTORËT

Dorëshkrimet që dorëzohen për botim duhet t'i përmbahen udhëzimeve të mëposhtme, që pajtohen me dokumentin "Kërkesa të përgjithshme për Dorëshkrimet që Dorëzohen për Botim në Revistën Biomjekësore" (botuar i plotë në N. Engl. J. Med. 1991; 324:424-8). Mospërmbushja e këtyre udhëzimeve bën që dorëshkrimi t'u kthehet autorëve pa kaluar procesin e vlerësimit.

Natyra e artikujve të revistës

Dorëshkrimet, që përmbajnë materialet origjinalë, pranohen të vlerësohen për botim nëse përmbajtja e tyre nuk është botuar më parë dhe as gjendet në proces vlerësimi për botim në një revistë tjetër.

Përfashtim bëjnë këtu abstraktet e botuara në kuadër të një takimi shkencor, gjë që duhet të deklarohet nga autorët.

Revista pranon të vlerësojë për botim këto kategori artikujsh:

Studime klinike. Në këtë kategori bëjnë pjesë studime që lidhen me të sëmurë. Në çdo rast autorët duhet të theksojnë se të sëmurët kanë dhënë pëlqimin e tyre për studim, pasi të jenë mirëinformuar hollësisht për të.

Studime fundamentale. Në këtë kategori bëjnë pjesë studime në kafshë eksperimentale dhe studime in vitro.

Artikujt e dy kategorive të mësipërme duhet të jenë të strukturuar si vijon: Hyrje, Metodën, Rezultatet dhe Diskutimi. **Hyrja** duhet të përshkruajë qëllimin e studimit dhe lidhjet e tij me punimet e mëparshme në fushën përkatëse. **Metodat** duhet të përshkruajnë shkurt, por me hollësi të mjaftueshme që të lejojnë zbatimin e tyre nga studiues të tjerë. Në fund të tyre duhet të përshkruhen metoda statistikore të përdorura. **Rezultatet** duhet të paraqesin gjendjen pozitive dhe atë kryesore negative të studimit, duke iu referuar në rast nevojë tabelave dhe figurave. **Diskutimi** duhet të komentojë rezultatet e studimit, duke i krahasuar me ato të studimeve të mëparshme; në të duhet të trajtohet dhe rëndësia e studimit si dhe kufizimet e tij.

Raportime të shkurtra. Në këtë kategori hyjnë artikuj të shkurtër me temë klinike ose eksperimentale. Ato nuk kanë nevojë t'i përmbahen strukturimit të përshkruar më sipër.

Artikuj panoramikë. Artikujt me njohuri bashkëkohore mbi një temë të rëndësishme, zakonisht, ftohen nga redaksia të shkruhen nga autoritete me emër në fushën përkatëse.

Artikuj komentues. Për artikuj të veçantë të botuar në revistë, redaksia fton studiues të njohur të fushës që të bëjë komentet e tyre.

Letra kryeredaktorit. Në varësi nga hapësira e revistës, koha e përshtatshme dhe respektimi i etikës, revista pranon të botojë një numër të kufizuar letrash drejtuar kryeredaktorit për artikuj të botuar jo më larg se tre muaj para ardhjes së letrës. Letra nuk duhet të jetë më e gjatë se 500 fjalë, të ketë në krye një titull të shkurtër, domethënës, të mos përmbaajë tabela apo figura dhe të mos shoqërohet me më shumë se 10 referenca bibliografike. Autorëve të artikullit të prekur në letër do t'i jepet mundësia të përgjigjen dhe përgjigja duhet të jetë e firmosur nga të gjithë autorët.

Artikuj redaksionalë. Kohë pas kohe, për probleme që kanë të bëjnë me politikën e revistës dhe me perspektivat e kërkimit shkencor mjekësor të Universitetit, revista boton artikuj të Redaksisë apo dhe të specialistëve të tjerë që shprehin opinione që gëzojnë përkrahjen e Redaksisë.

Dorëshkrimet

Dorëzoni dorëshkrimin origjinal dhe një komplet figurash origjinale, së bashku me dy fotokopje të tyre.

Përdorni letër format A4 të shtypur vetëm në njërën faqe me hapësirë të dyfishtë midis rrjeshtave, duke lënë bosh 2.5 cm në çdo anë të fletës. Faqet duhet të sistemohen dhe të numërohen sipas radhës së mëposhtme: faqja e titullit, abstrakti, teksti, bibliografia, legjendat e figurave dhe tabelat. Së bashku me dorëshkrimin, të dërgohet dhe një letër shoqëruese. Për shkak të shpenzimeve postare, asnjë dorëshkrim i dorëzuar për botim në revistë nuk i kthehet automatikisht autorëve;

përjashtohen rastet kur autorët e kërkojnë shprehimisht diçka të tillë dhe marrin përsipër shpenzimet përkatëse. Sidoqoftë redaksia, gjatë asgjësimit të tyre, merr përsipër të ruajë konfidencialitetin.

Dorëshkrimet dhe letërkëmbimet e lidhura me to të dërgohen në këtë adresë:

**Kryeredaktorit të Buletinit Shkencor të
Mjekësisë
Qendra Spitalore Universitare
Rruga e Dibrës Nr.370
Tiranë**

Letra shoqëruese

Letra shoqëruese duhet të përmbajë tri deklarata: 1) se materiali nuk është botuar më parë dhe as ndodhet në proces vlerësimi për botim diku tjetër (përjashtoj abstraktet), 2) se të gjithë autorët e kanë lexuar dhe e kanë aprovuar materialin në formën e paraqitur në dorëshkrim, dhe 3) se nuk ekzistojnë lidhje financiare ose të një natyre tjetër me firma prodhimesh mjekësore që të mund të çojnë në një konflikt interesi.

Në rast se një konflikt i tillë është i pranishëm, autori duhet të deklarojë natyrën e tij dhe, në rast pranimi për botim, redaksia do të bëjë një shënim ku të pasqyrohet lidhja e autorit.

Faqja e titullit

Duhet të përmbajë titullin e artikullit, sa më të shkurtër dhe domethënës, një titull të shkurtër prej jo më shumë se 50 shkronja që do të shtypet në krye të çdo fletë të revistës, emrat e autorëve dhe institucionit ku ata punojnë. Në këtë faqe duhet të gjendet dhe emri, adresa, numri i telefonit dhe faksit i atij autori që do të jetë përgjegjës për letërkëmbimet e mëpasme.

Abstrakti

Çdo artikull, përjashtoj raportimet e shkurtra, artikujt komentues, letrat kryeredaktorit dhe artikuj redaksional, duhet të shoqërohen me tituj, abstrakt dhe fjalë çelës në anglisht. Titulli në anglisht duhet të jetë përkthimi i atij origjinal. Abstrakti është mirë të jetë jo më i gjatë se 250 fjalë, por asnjë herë mbi 400 fjalë.

Në rastin e artikujve jopanoramikë, ai duhet të organizohet me këtë nëntituj: Background (ku të shpjegohet arsyeja e studimit), Methods, and Results (ku të paraqiten metodat dhe rezultatet kryesore) Conclusions (ku të jepet domethënia e të dhënave).

Në fund të abstraktit të shënohen në anglisht deri tri fjalë çelës (key words).

Teksti

Duhet të jetë i organizuar ashtu siç shënohet më sipër. Përveç njësive të matjes (sipas Sistemit Ndërkombëtar, SI), mirë është të shmangen shkurtime, përndryshe shkurtime duhet të shënohet në kllapa, menjëherë pas fjalëve që do të zëvendësojë, herën e parë të përdorimit. Ilaçet të shkruhen me emrin e tyre kimik. Referencat, me numrin sipas radhës së shfaqjes në artikuj, të mbyllen në kllapa pas frazës të cilës i takojnë.

Në fund të tekstit, nëntitullin Mirënjohje, mund të shprehen falenderimet për personat që kanë kontribuar në punim apo përgatitjen e dorëshkrimit si dhe për sponsorizues të mundshëm të punimit.

Bibliografia

Duhet të shënohen të gjithë autorët (nuk lejohet përdorimi "et.al.") dhe të shkruhet sipas formateve të mëposhtme:

Artikuj reviste (shih Index Medicus për shkurtime e titujve të tyre).

1. Braveman P. Schaaf VM, Egerter S. Bennett T, Schechter W. Insurance – related differences in the risk of ruptured appendix. N. Engl. J. Med. 1994; 331:444-9.

Libra

2. Larsen R. Anesthesie. 2-nd ed. Munchen: Urban & Schwarzenberg; 1978: 36-68.

Kapitull në libër

3. Elias AD., Antman KH. Soft-Tissue and Bone Sar-Vëll. 35, nr. 1, Prill 2003 comas. In: Wittes RE, ed. Manual of Oncologic Therapeutics. Philadelphia: JB Lippincott; 1989: 292-303.

Referimi i materialeve të pabotuara ose komunikimeve personale duhet të përfshihet në tekst në kllapa, duke shënuar autorin kryesor.

Legjendat e figurave

Duhen shtypur sipas radhës, në faqe të veçantë dhe në të përmbahen titulli dhe të gjitha shkurtime dhe simbolet e përdorura në figura.

Tabelat

Duhen shtypur (jo të vizatohen) sipas radhës, secila në një të veçantë. Çdo tabelë të përmbajë numrin arabik dhe një titull të shkurtër. Simbolet dhe shkurtime të sqarohen me një shënim në fund të tabelës.

Figurat

Dërgoni origjinale dhe 2 fotokopje të tyre të siguruar në një zarf të fortë, për të shmangur

dëmtimet. Ato duhen përgatitur duke mbajtur parasysh se gjatë botimit do të zvogëlohen dhe do të zenë një kolonë (rreth 8 cm gjerësi). Grafikët duhet të bëhen nga dizenjatorë profesionistë, me shkrim cilësor të lartë mbi to ose të përgatiten me kompjuter dhe të shtypen në printer lazer, mbi letër të mirë, bardh e zi.

Fotografitë e marra nga mikroskopi duhet të përmbajnë edhe masa kalibrimi. Figura nuk duhet të përmbajë titull (ai të shkruhet në legjendën përkatëse). Prapa figurave me laps të butë, të shënohet numri i saj, autori i parë dhe një titull i shkurtër i artikullit dhe një shigjetë që të tregojë drejtimin e figurës.

Vlerësimi i dorëshkrimeve

Dorëshkrimet që i përmbahen udhëzimeve të mësipërme i dërgohen për vlerësim zakonisht 2

recencuesve ekspertë në fushën përkatëse, të caktuar nga redaksia. Autorët mund të bëjnë sugjerime për recencuesit, por redaksia ruan të drejtën e përzgjedhjes përfundimtare.

Pranimi ose bazohet në origjinalitetin dhe përmbajtjen shkencore të punimit si dhe në drejtpeshimin tematik të revistës. Punimet e dorëzuara për botim mund:

- rrallë herë të pranohen ashtu siç janë;
- të pranohen pas plotësimit të korigjimeve të kërkuara nga recencuesit dhe redaksia;
- të refuzohen.

Në të gjitha rastet autorët do të marrin arsyet për vendimin lidhur me punimin e tyre.

Në rast pranimi për botim, redaksia ruan të drejtën e korigjimeve letrare që nuk prekin përmbajtjen e artikullit pa këshillim paraprak me autorët.

RECENSA NË BOTIMET SHKENCORE

Ekziston një konsensus i gjerë lidhur me faktin që rishikimi kritik (apo recensa) nga ana e kolegëve mbetet metoda më e mirë për vlerësimin e dorëshkrimeve shkencore. Shumë lexuesve dhe autorëve të të gjitha revistave bio-mjekësore mund t'u kërkohej nga botuesit që të bëjnë recensa për artikuj të dorëzuar për publikim. Recensat janë një përpjekje jetike për përparimin e njohurive bio-mjekësore. Recensa është po aq e rëndësishme sa edhe planifikimi, kompletimi dhe raportimi i punës kërkimore shkencore origjinale dhe kërkon të njëjtat standarde të larta ndershmërie dhe përkujdesjeje.

Është thënë që recensat kërkojnë idealizëm pasi koha dhe aftësitë e përkushtuara për këtë punë nuk ofrojnë zakonisht shpërblime financiare apo mirënjohje akademike [1]. Megjithatë, kërkesa për të qenë recensë nënkupton vlerësimin nga ana e botuesve të recensentëve të zgjedhur si persona kompetentë, të kujdesshëm dhe shkencëtarë kritikë bio-mjekësorë. Gjithashtu, shumë revista i mirënjohin çdo vit recensentët nëpërmjet publikimit të një liste emërore të personave të zgjedhur si recensentë gjatë vitit të mëparshëm. Disa recensentë vlerësohen akoma edhe më tepër nëpërmjet emërimit në bordin e botimit të revistave.

Recensenti ka angazhime ndaj botuesve që i kërkojnë recensë të artikujve, dhe akoma më shumë ndaj autorëve të dorëshkrimeve. Ky shkrim merr në konsideratë disa aspekte të procesit të recensës të cilat mund të ofrojnë ndihmesë.

AUTORËT

Procesi i recensës fillon me përgatitjen e autorëve për raportimin e punës shkencore. Recensa dhe publikimi, madje edhe i të dhënave origjinale që kanë një rëndësi të gjerë bio-mjekësore, mund të shtyhen shumë nëse dorëshkrimi shkruhet keq. Autorët duhet të ndërgjegjësohen për rëndësinë e përputhjes së përpiktë me kërkesat e revistës lidhur me stilin e artikullit të dorëzuar për botim. Shumë revista aderojnë në "Kërkesat Uniforme për Artikuj të Dorëzuar në Revistat Bio-mjekësore", të përshtatur nga një komitet ndërkombëtar botuesish të revistave mjekësore në vitin 1998, i cili është rishikuar dhe zgjeruar më pas [2-4], dhe tashmë shumica e revistave ofrojnë një adresë Interneti me udhëzime të detajuara për autorët. Disa revista kërkojnë që abstrakti të përmbajë rubrika ku të paraqitet hyrja (sfondi), metodologjia, rezultatet dhe konkluzionet e studimit, ndërkohë që revista të tjera kërkojnë vetëm një paragraf përmbledhës. Më

pas, teksti i artikullit paraqet, sipas radhës, hyrjen dhe qëllimin e studimit, subjektet e përfshira në studim, tipin e studimit, metodikën e punës përfshi analizën statistikore nëse është e nevojshme, rezultatet përfshi tabelat dhe grafikët e të dhënave, diskutimin, burimet mbështetëse të studimit, mirënjohjet dhe referencat. Disa revista kërkojnë gjithashtu një deklaram të kontributit të çdo autori në planifikimin e studimit, cilësinë e studimit dhe shkrimin e raportit përfundimtar.

Autorëve u nevojitet që të jenë të kujdesshëm dhe kritikë për të vendosur në paraqitjen e të dhënave në tabela, grafike, figura të llojeve tjera apo tekst. Një grafik apo figurë e panevojshme mund të zerë një hapësirë të madhe, por një grafik i përgatitur mirë mund të kursejë hapësirë në mënyrë efektive. Në rastet e përdorimit të grafikëve, autorët duhet të kenë kujdes që shkronjat, simbolet dhe vijat brenda grafikut të jenë me madhësi të mjaftueshme dhe të veçuara nga njëra-tjetra në mënyrë që të lexohen qartë edhe kur grafiku të zvogëlohet për t'ju përshtatur gjerësisë së kollonës apo faqes së printuar.

Artikulli duhet të kontrollohet me kujdes për të siguruar përdorim të drejtë gramatikor të gjuhës. Nëse autorët nuk e zotërojnë shumë mirë gjuhën në të cilën e shkruajnë artikullin, ato duhet t'ja japin artikullin për lexim dhe korrigjim personave që e zotërojnë shumë mirë gjuhën përkatëse. Edhe nëse autorët shkruajnë në gjuhën e tyre amtare, zakonisht është e dobishme që artikulli të lexohet nga një apo më shumë kolegë para dorëzimit, në mënyrë që të sigurohet një komunikim i qartë. Nëse artikulli i referohet një raportimi tjetër nga ana e autorëve që është pranuar për publikim, por nuk është shfaqur akoma në revistë, autorët duhet që të bashkangjisin një kopje të atij artikulli sepse recensentët do ta kërkojnë një gjë të tillë. Nëse mbështetja financiare për studimin e përshkruar në artikull apo për një apo më shumë autorë është mundësuar nga ndonjë organizatë fitim-prurëse, kjo duhet që të përshkruhet dhe të mirënjihet.

Autorët që dorëzojnë artikuj të cilët paraqesin punë kërkimore origjinale duhet të dinë gjithashtu që revistat marrin në konsideratë vetëm dorëshkrime informacioni i të cilave nuk është publikuar asnjëherë, me përjashtim të abstrakteve të paraqitura në konferenca. Kjo politikë është formuluar nga Dr. Franz J. Ingelfinger më shumë se 30 vjet më parë [6] dhe vazhdimisht citohet si "rregulli Ingelfinger" [7-9]. Ndonjëherë, autorët

dorëzojnë njëkohësisht të njëjtin artikull ose artikuj shumë të përafërt që përshkruajnë pak a shumë të njëjtat të dhëna në revista të ndryshme, ndoshta me shpresën që të rrisin numrin e publikimeve, apo për të siguruar një publikim më të shpejtë të artikujve. Publikimet e dyfishta të quajtura ndryshe "shkencë sallami" [10], vetëm sa rrisin konfuzionin në lëmin e gjerë të literaturës shkencore.

BOTUESIT

Botuesit janë të detyruar që të zgjedhin recensentë të cilët kanë njohuri të mira mbi temën e artikullit në fjalë. Para se të nisët një artikull për recensë, botuesit duhet t'i dërgojnë recensetit një letër, fak-simile apo e-mail ku të përfshihen titulli, dhe mundësisht edhe abstrakti i dorëshkrimit. Shumica e revistave japin

gjithashtu edhe emrat e autorëve të artikullit, ndërkohë që disa revista preferojnë që recensetët të mos jenë në dijeni të autorëve të artikullit. Komunikimi i botuesve me recenzentët është i nevojshëm për t'u siguruar që tema e artikullit në fjalë bën pjesë në sferën e ekspertizës së recenzentëve, nuk ka konflikt interesash dhe se recenca do të kryhet brenda afateve kohore të parashikuara. Recenzentët e mundshëm mund të kenë qenë apo të jenë bashkëpunëtorë të ngushtë të njërit apo më shumë autorëve të artikullit, ose studentë apo udhëheqës shkencorë të njërit nga autorët, mundësi të cilat flasin për konflikt interesash. Recensetët e zgjedhur mund të mos jenë të gatshëm për të përgatitur recencën menjëherë sepse mund të jenë të zënë me punë të tjera. Nëse ka vend për ndonjë nga kufizimet e mësipërme, recensetët e zgjedhur janë të detyruar që të lajmërojnë menjëherë botuesit që tema e artikullit nuk është pjesë e ekspertizës së tyre, që ekziston një konflikt ose që ato nuk janë në gjendje që të përgatisin recensën sipas afatit të parashikuar, në mënyrë që të mundësohet një zgjedhje e menjëhershme e një recenseti tjetër. Recensetët të cilëve u kërkohet që të gjykojnë një dorëshkrim që raporton të dhëna që konkurrojnë në mënyrë direkte me punën e tyre, duhet gjithashtu të refuzojnë nëse u kërkohet të bëjnë recensë.

RECESENTI

Recesenti duhet që të planifikojë kohë të mjaftueshme për të përgatitur recensat, ashtu siç nevojitet kohë për të shkruar një artikull. Recensa duhet të përgatitet në kohë dhe t'i dërgohet botuesve brenda limiteve kohore të parashikuara nga botuesit. Për më tepër, recensenti duhet të ruajë konfidencialitetin e dorëshkrimit, pasi deri në këtë pikë artikulli është pronë intelektuale vetëm e

autorëve.

Nëse recensenti ka nevojë që të konsultohet me ndonjë koleg të tij për pjesë të caktuara të artikullit, duhet patjetër që t'i marrë leje botuesve. Megjithatë, disa recensentë mendojnë që është e pranueshme dhe logjike që edhe pa lejen e botuesve të konsultohen me kolegë të tyre lidhur me metoda analitike specifike apo teknika statistikore me të cilat ato mund të mos jenë të familjarizuar, por duke mos i treguar kolegëve temën apo burimin e dorëshkrimit.

Recesenti fillon procesin e vlerësimit të artikullit nëpërmjet leximit të kujdesshëm të të gjithë artikullit. Zakonisht është e dobishme që të mbahen shënime gjatë leximit mbi pyetje apo përgjigje të mundshme mbi probleme të caktuara. Referencat qoftë të autorëve të artikullit në fjalë qoftë të autorëve të tjerë duhet gjithashtu të shënohen me kujdes në mënyrë që recensenti t'i lexojë apo rilexojë artikujt e cituar në dorëshkrim.

KOMENTE PËR AUTORËT

Në përgjithësi është e dobishme që recensa e shkruar që u kërkohet recensentëve të fillohet me një paragraf përmbledhës mbi hipotezën e studimit, subjektet e përfshirë në studim, tipin e studimit, metodat analitike, rezultatet dhe konkluzionet e autorëve. Një paragraf i tillë shërben për të siguruar autorët dhe botuesit që recensenti ka tentuar të kuptojë drejt dhe me durim punën kërkimore të përshkruar në artikull.

KOMENTE TË PËRGJITHSHME LIDHUR ME KRITIKËN

Pas paragrafit përmbledhës të përshkruar më sipër, vazhdohet me pyetjet dhe sugjerimet e recensentit. Këto komente duhet të shprehen me kujdes me qëllim që të jenë sa më të dobishëm, konstruktivë dhe të citohen në mënyrë sa më të sjellshme të jetë e mundur, duke shmangur kritikizmin e ashpër. Komentet duhet të jepen në mënyrë të njëpasnjëshme në rubrika që i referohen faqeve dhe paragrafeve specifike të artikullit lidhur me qëllimin e studimit, tipin e studimit, përshkrimin e subjekteve (njerëz, kafshë, inde, kultura qelizore, etj.), metodat analitike, rezultatet përfshi paraqitjen e tyre, diskutimin dhe konkluzionet. Nëse recensenti ka më shumë se një pyetje apo koment në lidhje me njërën nga këto rubrika, këto komente duhet të radhiten me numra nën secilën rubrikë përkatëse. Shpesh është e vlefshme që të përfshihen në koment referenca specifike (revista, viti, vëllimi, si dhe numrat e faqeve) për publikime që janë të lidhura me studimin e përshkruar në artikull, por që nuk janë cituar në bibliografi. Komentet lidhur me gabimet ortografike apo probleme tjera gjuhësore

është e mira që të përmenden në një paragraf në fund të recensës.

Deklarimet mbi pranimin ose refuzimin për botim të artikullit nuk duhet të përfshihen në komentet e mësipërme sepse vendimi përfundimtar lidhur me botimin e artikullit është përgjegjësi e botuesve dhe jo e recesentit [11].

HYRJA DHE QËLLIMI I STUDIMIT

Pjesa hyrëse e artikullit duhet të ekzaminohet në mënyrë që të sigurohet që autorët kanë bërë një përmbledhje koherente të literaturës më të mirë të temës në fjalë bashkë me referencat përkatëse të artikujve të mëparshëm nga ana e të njëjtëve autorë apo studimeve tjera. Recesentët ekspertë mund të jenë në dijeni të publikimeve tjera që ofrojnë të dhëna me interes për temën në fjalë dhe që mund të jenë të dobishme që t'i citohen autorëve të artikullit. Përmbledhja e hyrjes nga ana e autorëve duhet të ofrojë qëllimin logjik shkencor për studimin e përshkruar në artikull.

MATERIALI I STUDIMIT

Përshkrimi i subjekteve apo materialit të studimit duhet të ekzaminohet në mënyrë që të sigurohet që ato janë adresuar në mënyrë të përshtatshme dhe të mjaftueshme. A janë subjektet e studimit njerëz, kafshë, inde, kultura organesh apo qelizore, apo struktura nën-qelizore? Nëse janë përdorur lëngje trupore apo mostra indore, burimi i tyre kërkon përshkrim të detajuar. Mosha, gjinia, raca, (me rëndësi në studimet gjenetike), gjatësia, pesha dhe treguesi i masës trupore (TMT) i njerëzve duhet të përshkruhen në artikull. Dhënia vetëm e TMT-së, dhe jo e peshës dhe gjatësisë, është e pamjaftueshme nëse studimi ka të bëjë me administrimin e barnave apo agjentëve shpërndarja, metabolizmi dhe ekskretimi i të cilave mund të modifikohet nga masa trupore sepse individët me një variacion të gjerë të madhësisë absolute trupore mund të kenë të njëjtin TMT. Nga ana tjetër, vlerësimi i sipërfaqjes trupore mund të përdoret. Nëse pacientët janë subjekt i studimit, karakteristikat klinike që lejuan zgjedhjen apo përjashtimin e tyre duhet të përshkruhen në mënyrë të qartë. Në të njëjtën mënyrë, shtami, mosha, gjinia dhe pesha e minjve apo kafshëve tjera kërkojnë një përshkrim të kujdesshëm. Burimet e organeve të kulturave in vitro apo qelizave për kulturë, qoftë linja qelizore parësore apo të tjera, kërkojnë përshkrim të detajuar.

Kur njerëzit janë subjekt apo kur mostra të marra nga njerëzit përdoren në studim, duhet të bëhet një deklaram për miratimin e studimit nga bordi apo komiteti i etikës në nivel lokal, kombëtar apo ndërkombëtar, si dhe një deklaram lidhur me faktin

që subjektet e përfshirë në studim dhanë pëlqimin e tyre për pjesëmarrjen në studim. Kur merren kafshë në studim, duhet të bëhet një deklaram i përshtatshëm lidhur me miratimin e studimit nga bordi apo komiteti i etikës lidhur me udhëheqjen e studimeve në subjektet shtazore.

Nëse bëhet fjalë për administrim të radioizotopeve (kimike apo farmaceutike) në subjektet njerëzore, duhet të bëhet një deklaram ku të shprehet qartë që përdorimi i atyre agjentëve është miratuar nga një grup pune i caktuar gjë e cila siguron që sasia e rrezatimit lokal apo total të organizmit është brenda kufinjve të pranueshëm. Studimet që vlerësojnë medikamentet e reja duhet të tregojnë që administrimi i tyre është rishikuar dhe miratuar me kujdes.

TIPI I STUDIMIT

Tipi i studimit duhet të shikohet me kujdes për t'u siguruar që plani është paraqitur qartë dhe se është fokusuar në mënyrë kritike në hipotezat e paraqitura në pjesën hyrëse të studimit. A është studimi thjesht përshkrues, duke paraqitur të dhëna për një grup të vetëm subjektësh apo duke krahasuar disa grupe subjektësh, kafshësh, indesh apo qelizash? Nga ana tjetër, a raporton studimi efektet e një manovre eksperimentale në të cilën kushtet e subjekteve ndryshojnë? A ishin të njëjtat subjekte njerëzore, shtazore, apo qelizore të përfshirë në studim nën kushte të njëjta të kontrolluara të ndjekura më pas nga kushte eksperimentale duke mundësuar kështu secilin individ që të shërbejë si kontroll i vetvetes? Në disa studime që përdorin këtë përjasje është gjithashtu e mundur që të shtohet një periudhë kohore e cila mundëson kthimin në kushtet e kontrollit fillestar. Nëse grupe të ndryshme individësh u caktuan në kushte kontrolli dhe eksperimentale, a kishte vërtetë shpërndarje të rastësishme të subjekteve në këto dy grupe? Nëse barna apo lëndë kimike administrohen në një grup eksperimenti, a ka marrë grupi i kontrollit placebo që të jetë në dukje identike me medikamentin e përdorur?

Nëse një material prove i administrohet kafshëve në ushqim, a ul kjo oreksin duke bërë të nevojshëm ose ushqyerjen e njëlojtë të kafshëve të grupit eksperimental dhe të kontrollit ose administrimin e materialit të provës nëpërmjet një rruge tjetër. Në të njëjtën mënyrë, nëse materiali i provës administrohet në burimin ujor të kafshëve, ai mund të shuajë etjen duke bërë kështu të nevojshëm marrjen e njëlojtë të lëngjeve në kafshët e grupit të eksperimentit dhe atyre të grupit të kontrollit. Rastësisht, një material prove i administruar në burimet ujore të kafshëve mund të

rrisë dëshirën për të pirë nëpërmjet shijes së pëlqyeshme që shkakton përzierja e materialit në ujë. Në këto rrethana, materiali i provës mund të administrohet më mirë nëpërmjet një rruge tjetër. Kur një paisje (makineri) është e nevojshme për të shkruar materialin e provës për aplikim në qeliza apo organe, a ka studime që tregojnë se paisja në vetvete nuk ndikon në përgjigjen që do të vlerësohet në studim?

METODAT ANALITIKE

Për studimet që raportojnë rezultate cilësore është e nevojshme që të vlerësohet nëse analiza e përdorur është specifike dhe e lirë nga interferencat e mundshme. Për studimet që raportojnë të dhëna sasiore është e nevojshme që të vlerësohet specifikiteti dhe precizioni i çdo analize, përfshi koeficientët e variacionit të brendshëm dhe të jashtëm. Disa studime tentojnë të zbulojnë ose diferenca sasiore të vogla mes grupeve të subjekteve ose diferenca të vogla në të njëjtat subjekte para dhe pas një manovre eksperimentale apo regjimi terapeutik. Kështu që është e nevojshme që të ekzaminohet mundësia që ndryshime të tilla të vogla të mund të kapen duke marrë parasysh precizionin analitik të metodës së përdorur. Përshtatshmëria e teknikave dhe metodave statistikore që mund të përdoren për analizën e të dhënave duhet që gjithashtu të vlerësohet me kujdes. Detajet e çdo llogaritjeje të bërë duhet të tregohen gjithmonë kur nevojiten llogaritje shtesë për përgatitjen e të dhënave që rrjedhin nga të dhënat eksperimentale.

REZULTATET

A janë paraqitur rezultatet qartë dhe me logjikë në një rrjedhë të njëpasnjëshme? A pasqyrojnë qartë të dhënat e paraqitura në tabela, grafike, figura apo fotografi informacionin e studimit? Nëse grupe të ndryshme subjektesh krahasohen, p.sh. një grup mjekimi dhe një grup kontrolli, karakteristikat bazë të dy grupeve duhet të paraqiten qartë për t'u siguruar që dy grupet janë të krahasueshëm. Nëse krahasohen shumë grupe, p.sh. kafshë eksperimentale uremike dhe kafshë kontrolli para dhe pas administrimit të një medikamenti është me vlerë për lexuesin që të përdoren shkurtime të emrave të grupeve ku të tregohen kushtet dhe mjekimi i çdo grupi në vend që të përdoren numra (1, 2, 3, etj.) apo shkronja (A, B, C, etj.). për të identifikuar çdo grup në mënyrë që lexuesi të mos ketë nevojë që t'i referohet vazhdimisht këtyre kodeve.

A janë tabelat e të dhënave të formatuara në mënyrë të përshtatshme me tituj të kuptueshëm të

kollonave? A janë njësitë e përdorura për të dhënat sasiore të paraqitura në mënyrë korrekte në tabela? Kurdoherë që të jetë e mundur, njësitë molare (SI) duhet të përdoren në vend të njësive të masës. Kur paraqiten të dhëna sasiore për grupe, a paraqiten ato si mesatare $\pm$ deviacion standard apo mesatare $\pm$ gabim standard, dhe a është treguar ky përdorim në tabelë apo në fund të saj? Nëse variancat janë paraqitur si gabime standarde, atëherë numri i subjekteve në çdo grup duhet të paraqitet gjithashtu në tabelë në mënyrë që lexuesi të ketë mundësi që të llogarisë deviacionet standarde. Çdo grafik që mund të përdoret për paraqitjen e të dhënave duhet të inspektohet dhe të vlerësohet drejt. Paraqitjet grafike të të dhënave sasiore duhet të jenë sa më të thjeshta që të jetë e mundur [12]. A janë boshtet e legjendës të plotë, pa shkurtime të panevojshme, dhe a janë njësitë sasiore të përdorura në mënyrë të përshtatshme? A janë madhësitë e boshteve të legjendës me madhësi të mjaftueshme në mënyrë që të jenë të lexueshme edhe kur të zvogëlohen në madhësi për printim? A përdoret një grafik tre-dimensional kur një grafik dy-dimensional mund të shërbente për të paraqitur në mënyrë të përshtatshme të dhënat, kështu që dimensionin e tretë do të shtonte vetëm gjëra të panevojshme në grafik pa rritur forcën komunikuese të të dhënave [12]? A ndodhet çelësi i simboleve të përdorur në grafik dhe nëse jo, a jepet në legjendën e figurës?

DISKUTIMI

Diskutimi duhet të fokusohet në mënyrë kritike mbi rezultatet dhe interpretimin nga ana e autorëve të informacionit. A konsiderohen të dhënat drejt dhe në mënyrë të përshtatshme në përputhje me hipotezat e studimit dhe a ofrojnë ato informacion shtesë mbi atë çfarë dihet mbi subjektin në fjalë? A ka kufizime të mundshme në metodologjinë e studimit gjë e cila mund të çojë në interpretime të gabuara? A përmban diskutimi referenca të panevojshme me informacion të panevojshëm për temën në fjalë, gjë e cila duhet eliminuar? A reflektojnë konkluzionet në mënyrë të qartë të dhënat e paraqitura apo tejkalojnë informacionin e ofruar nga të dhënat? Spekullimet lidhur me sinjifikancën e mëtejshme të të dhënave duhet të vlerësohen me kujdes për të siguruar që ato nuk janë të tepërta, megjithëqë idetë vizionare dhe komentet mund të jenë nganjëherë shumë të dobishme.

Një listë me vlerë për pikat kritike në procesin e recensës së artikujve shkencorë është publikuar tanimë [13]. Tabela përmbledh disa nga këto pika në kontekstin e paragrafëve të radhitur më lart lidhur me përgatitjen e komenteve të autorëve.

Tabela nr.1 Përmbledhje e pikave kryesore që duhet të konsiderohen në përgatitjen e një recense

Problemi që duhet adresuar	Komente
Titulli	A përmbledh titulli në mënyrë të përshtatshme konkluzionet e studimit?
Abstrakti	A përmbledh abstrakti hyrjen, metodikën, rezultatet dhe konkluzionet e studimit? A paraqiten në abstrakt të dhëna që nuk gjenden në rubrikën e rezultateve të artikullit?
Hyrja	A përmbledh hyrja dhe a citon referencat e përshtatshme mbi atë çka njihet rreth temës në fjalë dhe a paraqet qëllimin dhe objektivat e studimit?
Subjektet	A përshkruhen subjektet e studimit me hollësi? A është numri i subjekteve në studim i mjaftueshëm për të ofruar fuqi statistikore të mjaftueshme?
Tipi i studimit	A lejon eksperimenti një testim rigoroz shkencor të hipotezës së ngritur? A janë shpërndarë subjektet në grupe në mënyrë të rastësishme? A janë grupet e kontrollit të përshtatshme? A janë marrë miratimi për udhëheqjen e studimit nga Komiteti apo Bordi i Etikës dhe pëlqimi për pjesëmarrje në studim nga ana e subjekteve?
Metodika	A janë specifike vëzhgimet cilësore? A janë vëzhgimet sasiore gjithashtu specifike dhe a janë ato precize për të zbuluar diferencat që kërkohen? A janë metodat statistikore dhe metodat për llogaritjen e rezultateve tjera të përshkruara plotësisht?
Rezultatet	A paraqiten qartë dhe në mënyrë koncize të dhënat? A janë tabelat dhe figurat të qarta dhe me njësi korrekte?
Diskutimi	A përshkruhen gjetjet e reja të studimit në mënyrë të qartë dhe a ka kufizime eksperimentale në interpretimin e tyre? A mbështeten konkluzionet nga rezultatet e eksperimentit?
Gramatika	A ka fjali që nuk kuptohen? A ka gabime ortografike?

Përshtatur nga: Seals DR, Tanaka H. Recensa e dorëshkrimeve: një listë me vlerë për studentët dhe gjyqtarët e rinj. *Adv Physiol Educ* 2000; 23:52-58.

VLERËSIMI DHE KOMENTET PËR BOTUESIT

Infomacioni i marrë nga leximi i kujdesshëm i artikullit dhe përgatitja e komenteve dhe sugjerimeve për autorët e mundëson më pas recesentin që të vlerësojë raportin. Shumica e revistave, në mos të gjitha, kërkojnë që recesenti të plotësojë një formular vlerësues dhe kërkojnë një apo dy paragrafë të shkruar ku të përmbledhen për botuesit arsyet e pëlqimit apo refuzimit të artikullit. Formulari vlerësues zakonisht i kërkon recesentit që të përgjigjet me “po” ose “jo” përgjatë një seri pyetjesh

lidhur me origjinalitetin, përpikmërinë shkencore, dhe përbërjen e raportit si dhe interesin që ngjall artikulli për lexuesit e revistës në fjalë. Gjithashtu, formulari vlerësues u kërkon recensetëve që të prononcohen lidhur me miratimin për publikim të artikullit pa rishikim të mëtejshëm, miratim për publikim pas ndryshimeve/korrigjimeve të vogla, miratim për publikim pas ndryshimeve/korrigjimeve të shumta, ose refuzim për botim të artikullit. Rekomandimi për praninë pa rishikim të mëtejshëm i rezervohet zakonisht artikujve që përshkruajnë fenomene të reja bio-mjekësore apo ndriçojnë procese të reja

fiziologjike, pato-fiziologjike, apo kurim të pacientëve, që ofrojnë metoda të përpikta, që janë shkruar mirë dhe që janë me interes të madh për revistën në fjalë. Rekomandimi për pranim për botim pas ndryshimeve/korrigjimeve të vogla zakonisht i referohet artikujve që janë origjinale, por që disa pjesë të raportimit kërkojnë qartësim dhe rishikim nga ana e autorëve. Disa herë, korrigjime të tilla janë fare të vogla dhe recesenti mund të sugjerojë që ndryshime të tilla të bëhen drejtpërdrejt nga stafi botues i revistës. Rekomandimi për pranim për botim pas korrigjimeve/ndryshimeve të mëdha i referohet artikujve që kërkojnë qartësim të përshkrimit të subjekteve apo materialit të studimit, tipit të studimit, metodikës së punës, rezultateve dhe diskutimit. Defekte të tilla të artikullit nganjëherë mund të rezultojnë në kërkesë për eksperimentime apo observime të mëtejshme. Rekomandimi për refuzim për botim të artikullit i rezervohet kryesisht raportimeve që janë shkencërisht jo korrekte apo përsëritje të publikimeve të mëparshme të të dhënave të njëjta apo të ngjashme. Megjithatë, një përjashtim i rëndësishëm për refuzim të publikimit të bazuar në përsëritje ndodh kur fenomene bio-mjekësore të reja kërkojnë konfirmim të pavarur. Në këto raste reçeentit i kërkohet zakonisht që të përgatisë një apo më shumë paragrafë ku të përmbledhë meritat shkencore të artikullit dhe arsyet kryesore për rekomandimet e reçeentit. Ky paragraf mund të shkruhet në hapësirën e ofruar nga formulari i vlerësimit, në një faqe të veçantë, apo si një letër e veçantë që i dërgohet botuesve; kjo e fundit është një preferencë inja personale.

Raportimet e rasteve të pacientëve të vetëm apo një grupi të kufizuar subjektesh apo të një familjeje duhet të ndriçojnë patogjenezën, pato-fiziologjinë, shfaqjet klinike, diagnozën apo mjekimin e sëmundjes në fjalë; në rast të kundërt, ato vlerësohen zakonisht si të papranueshme për publikim.

VLERËSIMI I PROCESIT TË RECENSËS

Përpjekje të vazhdueshme synojnë në ekzaminimin sistematik të efektivitetit të procesit të recensës dhe metodave të mundshme të përmirësimit të këtij procesi. Një numër i tërë i "Journal of the American Medical Association" në vitin 1998 iu dedikua artikujve të Kongresit të Tretë Ndërkombëtar të Recensave në Publikimet Biomjekësore [14], dhe është deklaruar që artikujt e paraqitur në Kongresin e Katërt Ndërkombëtar të Recensave në Publikimet Biomjekësore të mbajtur në vitin 2001 do të botohen së shpejti. Një krahasim është bërë mes performancës së

recesentëve të zgjedhur nga autorët krahasuar me reçeentët e zgjedhur nga botuesit [15]. Krahasimi nxorri në pah që recesentët e zgjedhur nga autorët ishin më shumë të prirur për të vlerësuar rëndësinë shkencore të artikujve dhe të rekomandonin më shumë miratim për publikim të artikujve. Nga ana tjetër, recesentët e zgjedhur nga botuesit ishin më kritikë dhe ofronin më shumë ndihmesë në procesin e marrjes së vendimeve nga ana e botuesve. Praktika e fshehjes së identitetit të autorëve për recensetët i është nënshtruar edhe sprovave të randomizuara [16-18]. Këto studime kanë treguar që maskimi i identitetit të autorëve nuk rrit zbulimin e gabimeve [16], ndikon në kohën e nevojshme për përgatitjen e recensës [16], apo përmirëson cilësinë e recensës [17,18]. Një studim u krye për të vlerësuar direkt performancën e reçeentëve duke përdorur një artikull fiktiv që përmbante gabime të qëllimshme në tipin e studimit, madhësitë, analizën e të dhënave dhe formatin për një revistë të caktuar [19]. Shumica e gabimeve nuk u zbuluan nga recensetët që iu nënshtruan këtij studimi. Për më tepër, megjë vlerësimi i përgjithshëm i këtij artikulli fiktiv u radhit nga rrëzimi për publikim deri në pranim për publikim, përqindja e gabimeve që u zbuluan u ul ndjeshëm, duke sugjeruar në mënyrë spekulative që recensetët e vëmendshëm dhe të kujdesshëm ishin më të prirur për të zbuluar gabimet. Recensetët e rinj ishin më tepër në gjendje që të zbulonin gabimet sesa reçeentët më të moshuar, ndoshta ngaqë shkencëtarët në moshë janë më të zënë dhe nuk kanë kohë që t'i kushtojnë vëmendje të mjaftueshme përgatitjes së recensës. Një studim tjetër ka treguar që përputhja mes recensetëve lidhur me miratimin për botim, korrigjimin apo rrëzimin e artikullit për botim nuk ishin në mënyrë përfillshmërisht më të madhe sesa ajo çka pritej thjesht për efekt të shansit [20]. Disa revista kërkojnë që recensetët të identifikohen para autorëve dhe mos të ngelen anonim. Efekti i kërkesës së recensetëve për të zbuluar identitetin e tyre para autorëve është studjuar. Një studim raportoi që një kërkesë e tillë rriste në mënyrë të përfillshme gjatat e refuzimit të recensës, por nuk kishte efekt në cilësinë e reçeentëve në mes recensetëve që pranuan të zbulonin identitetin e tyre para autorëve dhe recensetëve që nuk e pranuan një gjë të tillë [21]. Një sprovë tjetër e randomizuar raportoi që recensetët të cilëve i'u kërkuar që të firmosnin recensat e tyre ishin më të sjellshëm, harxhuan më shumë kohë para se të dorëzonin recensat si dhe kishin më shumë gjasa që të rekomandonin miratim për publikim të artikujve [22]. Ashtu siç është cituar nga Daltoni, disa botues mendojnë që kërkesa për të zbuluar identitetin e recensetëve, inkurajon

autorët për t'iu kontaktuar at o d irekt, duke anashkaluar në këtë mënyrë procesin e botimit [23]. Megjithatë, disa të tjerë mendojnë që recensetët duhet të jenë të përgjegjshëm për gjykimet e tyre dhe se autorët duhet të dijnë që një reçezent ekspert ka vlerësuar punën e tyre [24,25]. Kjo temë pramбетet kontradiktore, por shumica e revistave aktualisht duket se vazhdojnë të preferojnë përdorimin e recensetëve anonimë.

RECESENTËT E KËQINJ DHE SJELLJET E PAHIJSHME TË AUTORËVE

Ashtu siç u përmend në paragrafin hyrës të këtyre komenteve, recensa efektive varet nga idealizmi, ndershmëria, konfidencialiteti dhe besimi. Botuesit si dhe recensetët janë fatkeqësisht nganjëherë të detyruar që të konsiderojnë mundësinë e sjelljes së keqe në vlerësimin e një artikulli.

Botuesit janë ndërgjegjësuar ndaj sjelljeve të pahijshme nga ana e recensetëve [24]. Ka pasur situata ku reçezentët të cilët janë konkurrentë shkencorë të autorëve nuk kanë hequr dorë nga rečenca dhe për më tepër kanë vonuar përgatitjen e saj derisa raportimet nga e njëjta temë e punës së tyre janë publikuar apo pranuar për publikim në një revistë tjetër; një veprim i tillë nuk është i moralshëm. Recensetët gjithashtu njihen të kenë thyer të drejtën e konfidencialitetit të autorëve, duke i paraqitur artikullin personave të tjerë [24].

Reçezentët si dhe botuesit mund të ndërgjegjësohen apo të dyshojnë për sjellje jo të denja të autorit apo autorëve. Dorëzimi i dyfishtë i të njëjtit artikull apo artikujve të ngjashëm të bazuar në të njëjtat të dhëna është një shembull i tillë. Gabime mund të lindin nga mbështetja komerciale

për botuesit apo për udhëheqjen e një sprove klinike. Roli gjithnjë e më i madh i industrisë farmaceutike dhe i bioteknologjisë në mbështetjen e kërkimit shkencor ka ngritur edhe shqetësime lidhur me faktin që shkencëtarët e mëparshëm akademikisht të pavarur të mos kenë tashmë akses të plotë për të dhënat e përftuara nga sprovat klinike. Për më tepër, shkencëtarët mund të mos jenë të lirë të analizojnë dhe publikojnë të dhëna të tilla në mënyrën që ata e gjykojnë më të përshtatshme. Komiteti Ndërkombëtar i Botuesve të Revistave Mjekësore ka adresuar këto probleme në një raport të kohëve të fundit dhe autorët dhe recensetët duhet të jenë të vetëdijshëm për këto komente [4].

KONKLUZIONE

Duket se ka një konsensus të gjerë që rečenca mbetet metoda më e mirë e vlerësimit të dorëshkrimeve shkencore. Tek e fundit, efektiviteti i procesit të recensës varet nga ekspertiza, kritika, ndërgjegjja, morali dhe ndershmëria e reçezentit.

Ashtu siç është shprehur edhe Wessley [13]: "...pozicionet, xhelozia, insitucioni dhe rivaliteti nuk duhet të zënë vend në procesin e recensës". Progresi efektiv i dijeve shkencore dhe aplikimi praktik i shkencës për parandalimin e sëmundjeve dhe mjekimin e të sëmurëve varen nga komunikimi i qartë dhe i saktë i të dhënave të reja.

Recensetët luajnë një rol vital në këtë proces, dhe ato duhet të fitojnë një satisfaksion personal të përshtatshëm nëpërmjet plotësimit të një recense konstruktive dhe të detajuar. Studentët dhe shkencëtarët e rinj, të cilët do të jenë recensetët e të ardhmes, duhet të trajnohen formalisht lidhur me aspektet shkencore dhe etike të procesit të përgatitjes së recensave [13].